

te kvalitetne strane i domaće literature, kao i mnoštva slikovnih priloga – koji su otišnuti u visokoj rezoluciji i na kvalitetnom papiru – mora se reći da je ovo nezamjenjiv naslov koji će uzeti u ruke svi zainteresirani za ovu i srodne teme.

Stipica Grgić

O pretiscima autobiografija sudionika Prvoga svjetskog rata, II. dio

Nakon višegodišnje pauze ponovo imamo zadovoljstvo čitati nove zapise sudionika Prvoga svjetskog rata koji su ugledali svjetlo dana zahvaljujući zalaganju i trudu Filipa Hameršaka, najboljega poznavatelja te problematike u Hrvatskoj. Ovoga puta riječ je o dnevničkim zapisima Antuna Šolca i Jozе Miloševićа, koje je objavio Leksikografski zavod „Miroslav Krležа” krajem 2020. u sklopu svoje biblioteke „Biobibliographica Nova”, namijenjene objavljivanju rukopisnih djela u privatnom vlasništvu važnih za nacionalnu kulturu, a posve nedostupnih javnosti.

Ta nova izdanja podsjetila su me na obećanje дано čitateljima u br. 2 *Časopisa za suvremenu povijest* iz 2015., gdje sam predstavila tri pretiska autobiografija sudionika istoga rata: *Gledanje u vidjeno. Ratovanje u Srbiji 1914. godine* Branimira Kneževićа, *Sa Bošnjacima u Svjetskom ratu* Pere Blaškovića i *Na konju i u rovu* Jurja grofa Oršićа-Slavetićkog, te najавila prikaz još dvaju pretisaka u idućem broju. Svi pretisci objavljeni su 2014. i 2015. u izdavačkoj kući Fortuna (Antikvarijat *Biblos*) i urednik im je bio Filip Hameršak. Spletom okolnosti do toga nije došlo, a obzirom na to da zadnja dva pretiska nisu dobila zasluženi prikaz, ili ga barem ja nisam vidjela, vrijeme je da se ispuni дано obećanje.

Preostala dva djela: Grgo Turkalj, *1609 dana na fronti* (Winnipeg: Knjižara „Kanaadskog Glasa”, 1930 / Strmec Samoborski: Fortuna, 2015) i Slavko Štancer, *Put do pobjede. Sastavljen za podčasnike i momčad svijу četa hrvatske krvi* (Zagreb: Naklada potpukovnika Slavka Stanzera, 1916 / Strmec Samoborski: Fortuna, 2015), svojevrsni su antipodi.

Grgo Turkalj „Guslar” роđen je 1884. u selu Sastavak kraj Slunja, gdje je završio četiri razreda obavezne škole. Do izbivanja rata tri puta je odlazio u Ameriku na nekoliko godina i iznova se vraćao u zavičaj „sa lijepom svoticom”. Bio je jedan od šestorice braće, od toga su petorica bila mobilizirana tijekom rata u tri različite pukovnije (26. domobranska, 79. c. i kr. te 39. topnička). Većinu od svojih 1609 dana na bojištu Turkalj je proveo u 26. domobranskoj pješačkoj pukovniji, do siječnja 1915. na srpskom bojištu, zatim do početka 1918. na ruskom bojištu, kada je prebačen na talijansko bojište. Prema njegovim riječima, sudjelovao je u 63 pješačka juriša i 652 odbijanja pješačkih juriša. Tijekom službe odlikovan je velikom i malom srebrnom te brončanom kolajnom za hrabrost i Karlovim četnim križem za vrijeme provedeno na prvoj crti. Nakon rata ponovo odlazi u Ameriku i s obitelji se nastanjuje u gradu Ambridgeu (zapadna Pennsylvania), poznatom po čeličanicama, gdje je vjerojatno i on

radio. Pretpostavka je da je preminuo 1953., no malo je toga poznato o njemu izvan onoga što je sâm napisao.

Premda je njegovo ime poznatije među piscima hrvatskih ratnih pjesama i spomenuto je u nekoliko stručnih izdanja te vrste, Turkalj je jednako zadužio hrvatsku javnost svojim živopisnim opisom doživljaja velikih zbivanja iz pera maloga, neukoga čovjeka. Ratne dane podijelio je na 16 poglavlja složenih kronološki na ukupno 274 stranice. O prvoj godini rata govore tri poglavlja: „Crni dani udovice Mare”, „Odlazak na frontu” i „Buna u hrvatskoj vojsci” (str. 7–98). Godina 1915. najobimnije je opisana u čak šest poglavlja: „Polazak na Karpate”, „Boj kod Jablanice u Karpatima”, „Svećenik, pravi sluga božji”, „Krvavo sunce ishodi”, „Na grobu mu kurjak zavijao” i „Hrvatska vojska optužena kod cara” (str. 99–195), iako radnjom obuhvaća tek polovicu godine jer pod posljednjim poglavljem stoji datum 14. lipnja. O 1916. govore samo dva poglavlja: „Zašto si me ubio” i „Bitka na Crnom potoku” (str. 195–222), a o 1917. tri: „Guslar Grgo na dopustu”, „Odlučna bitka na rijeci Lomnici” i „Uništena hrvatska vojska na Dnjepru” (str. 223–260). Posljednja godina rata sažeta je u poglavlje „Odlazak na talijansku frontu i propast Austrije” (str. 261–269), nakon čega slijedi „Pridodatak” (str. 270–274), napisan za potrebe izdanja, kojim se zaokružuje život glavnih likova u neposrednom poraću.

U ratnom vihoru Grgo Turkalj osobito je cijenio čast, junaštvo i drugarsku odanost, a kao motiv za borbu, uz čast, navodi vojničku stegu, samoobranu, strah od pada u zarobljeništvo, ali i pravedni otpor teritorijalnim pretenzijama protivnika, posebno Talijana. Otvoreno je prezirao austrougarske političare i bogataše, uključujući i kraljevsku obitelj, smatrajući da oni započinju ratove zbog vlastitih interesa, a na štetu malih ljudi. Za razliku od toga iznimno je cijenio očinski nastrojene zapovjednike svih rangova, primjerice generala Ivana Salis-Seewisa, zapovjednika 42. domobranske divizije, a posebno mu je bio mrzak njemu izravno nadređeni Slavko Stanzer („Major Š., vrane mu oči iskopale”, str. 36).

Uz ime Slavka Stanzera prva je asocijacija vezana uz Drugi svjetski rat, o čemu vrlo zorno svjedoči i danas prevladavajući kroatizirani oblik njegova prezimena – Štancer. Njemačkim oblikom prezimena služio se tijekom časničke karijere u austrougarskoj vojsci, kojoj se potpuno posvetio nakon završetka prestižne vojne akademije Ludoviceuma u Budimpešti.

Rođeni Karlovčanin (rođen 1872.), isprva je služio s činom poručnika u različitim domobranskim pukovnijama, a rat ga zatječe na položaju zapovjednika III. bataljuna 26. domobranske pješačke pukovnije. Pri prvom pohodu na Srbiju u kolovozu 1914. istaknuo se vodeći prethodnicu 42. domobranske divizije u prijelazu Drine kod Zvornika pa sve do Bele Crkve, što je i bez posebnih okolnosti bio izniman pothvat. On ga je odradio ranjen u desnu ruku, zbog čega mu je morao biti amputiran dio šake. Sama činjenica što je ostao uz svoje vojnike, iako je mogao odstupiti iz opravdanoga razloga, donijela mu je legendarni status, tim više što je mjesec dana nakon ranjavanja ponovo bio na bojištu sudjelujući u novom pohodu na Srbiju. Nakon povlačenja austrougarskih snaga Stanzer je promaknut u potpukovnika i postavljen na čelo doknadnoga bataljuna 25. domobranske pješačke pukovnije u Zagrebu, gdje se brinuo o što kvalitetnijoj izobrazbi budućih vojnika. Krajem 1917. preuzeo je zapo-

vjedništvo nad 26. domobranskom pješačkom pukovnijom i prebacuje ju s ruskoga na talijansko bojište. U Južnom Tirolu ostao je do lipnja 1918., kada je promaknut u čin pukovnika i vjerojatno poslan na usavršavanje u bečku Ratnu školu.

Knjižica *Put do pobjede* nastala je tijekom rada s doknadnim bataljunom i trebala je poslužiti za dizanje borbenoga morala postrojbe. Bio je to prvi pokušaj uvođenja domoljubnoga odgoja među vojnike i časnike s ciljem da na jednome mjestu budu navedene sve važne sastavnice vojničkoga života da bi se olakšalo vođenje postrojbi u teškim ratnim uvjetima. Sama knjižica je omalena, nešto veća od molitvenika, sa samo 36 stranica teksta koji započinje slikom Franje Josipa I., i osim uvodnoga „Put do pobjede” te završnoga „Dodatka” ima samo jedno poglavlje, naslovljeno „Pješačтво je glavna sila vojske i oružja” (str. 8–29). Tu se mogu naći sljedeće misli: „Pravi vojnik poznaje samo jedan put, i to put poštenja, koji vodi do neprijatelja: ili časno pobijediti ili slavno i pošteno pasti” (str. 8); „znaj i usjeci si duboko u srce i pamet, da je zapt (bezuovjetna podredba, pokornost, poslušnost, disciplina) životna snaga vojske” (str. 8); „Ne brini za ranjenike, jer tko radi njih ostavlja svoje određeno mjesto, taj je kukavica a nije milosrdnik, jer takovu nije do tudje boli već do vlastite kože” (str. 14) ili „Nije prava pobjeda, dok neprijatelja hametom ne poraziš. A da vidiš onda slave i zahvale cara-kralja i države!” (str. 16).

Iz svake rečenice izvire osobni stav pisca ovoga djelca, profesionalnoga vojnika svojega doba sa svim vrlinama i manama koje donosi dosljedna primjena pravila službe. Suvremenici su o Stanzeru napisali svašta, mrzili su ga ili obožavali, sredine nije bilo. Čak i oni kojima nije bio drag osjećali su prema njemu određenu dozu poštovanja. Oba stava posve su lako shvatljiva nakon što se pročita ova knjižica jer Stanzer je po svemu sudeći bio prototip onoga što bismo danas nazvali vojničinom, beskompromisan prema sebi i drugima, a osobito bez milosti prema onima koji su se ogriješili o sveta pravila vojne službe. A takvih tijekom rata nije nedostajalo.

I na kraju što reći o samim pretiscima osim toplo ih preporučiti svima koji žele proniknuti u povijest XX. stoljeća. U ovim autobiografijama ogleđa se slika ljudi koji su na svojim plećima iznijeli Prvi svjetski rat, događaj koji je nama prilično teško shvatljiv iako se zbije prije samo sto godina, što nije tako jako davno. Društvo se u međuvremenu toliko promijenilo da nam se čini da s njim nemamo nikakvih dodirnih točaka, a imamo, i svakim ih danom otkrivamo sve više.

Vijoleta Herman Kaurić